BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA BADIIY ASAR TAHLIL QILISH KOMPETENSIYASINI PIRLS ASOSIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Nigora Xidirova Boxodirovna
Namangan davlat pedagogika instituti
Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
E-mail: nraxmonaliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro PIRLS baholash dasturi talablari asosida rivojlantirish masalalari yoritilgan. Badiiy asarni tahlil qilishda matndagi axborotni izlash, mantiqiy xulosalar chiqarish, qahramonlar obrazini talqin qilish va badiiy shaklni baholash metodikasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, badiiy tahlil, kompetensiya, kognitiv jarayonlar, matn talqini, kreativ fikrlash, pedagogik metodika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития читательской грамотности учащихся начальных классов на основе требований международной программы оценки PIRLS. Анализируется методика поиска информации в художественном тексте, построения логических выводов, интерпретации образов героев и оценки художественной формы. В результате исследования разработаны практические рекомендации, направленные на повышение критического мышления учащихся.

Ключевые слова: PIRLS, начальное образование, читательская грамотность, художественный анализ, компетенция, когнитивные процессы, интерпретация текста, креативное мышление, педагогическая методика.

Abstract: This article highlights the issues of developing the reading literacy of primary school students based on the requirements of the international PIRLS

assessment program. The methodology of searching for information in a literary text, drawing logical conclusions, interpreting the images of characters and evaluating the artistic form is analyzed. As a result of the research, practical recommendations aimed at improving the critical thinking of students have been developed.

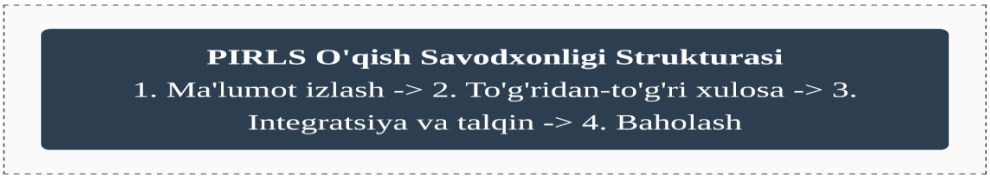
Keywords: PIRLS, primary education, reading literacy, literary analysis, competence, cognitive processes, text interpretation, creative thinking, pedagogical methodology.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning o‘qish va tushunish darajasini xalqaro standartlar asosida baholash muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi xalqaro baholash dasturlarida, jumladan, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotida ishtirok etishi boshlang‘ich ta’lim mazmunini tubdan isloh qilishni taqozo etadi.

PIRLS boshlang‘ich sinfni bitirayotgan (4-sinf) o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda nafaqat matnni o‘qish, balki undan hayotiy maqsadlarda foydalanish, badiiy asarni chuqur tahlil qilish qobiliyati baholanadi.

Badiiy asar tahlili boshlang‘ich sinf o‘quvchisida estetik idrok, axloqiy qadriyatlar va lingvistik sezgini rivojlantirishning asosiy vositasidir. Biroq, an’anaviy darslarda ko‘pincha matn ustida ishlash faqat mazmunni qayta so‘zlab berish (reproduktiv daraja) bilan cheklanib qolmoqda.

PIRLS talablari esa o‘quvchidan matndagi yashirin ma’nolarni topishni, muallif uslubini baholashni va qahramonlar xatti-harakatiga shaxsiy munosabat bildirishni talab qiladi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf darslarida badiiy asarni PIRLS mezonlari asosida tahlil qilishning metodik tizimi taklif etiladi.

1-rasm. PIRLS baholash tizimining to‘rt bosqichli kognitiv modeli.

Tadqiqot davomida "O‘qish savodxonligi" darslari tahlil qilindi va quyidagi metodlardan foydalanildi: **Kognitiv tahlil:** PIRLS topshiriqlarining murakkablik darajasi o‘rganildi. **Pedagogik kuzatuv:** 4-sinf o‘quvchilarining badiiy matn bilan ishlash jarayoni kuzatildi. **Sokratik muloqot:** O‘quvchilarni matn ustida chuqur oylashga undaydigan "ochiq" savollar tizimi ishlab chiqildi.

PIRLS baholash doirasida o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalari quyidagi to‘rt guruhga bo‘linadi:

Bosqich	**Kognitiv jarayon tavsifi**	**Misol savollar**
1. Diqqatni qaratish	Matnda ochiq bayon etilgan axborotni topish.	Asar qahramoni qayerga ketdi?
2. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosa	Matndagi dalillarni bog‘lab oddiy xulosa chiqarish.	Nima uchun qahramon xafa bo‘ldi?

3. Interpretatsiya	G‘oyalarni integratsiya qilish, obrazlarni talqin etish.	Asarning asosiy g‘oyasi nima?
4. Baholash va tanqid	Matn mazmuni va shaklini tanqidiy baholash.	Muallif nima uchun ushbu sifatlashni qo‘lladi?

O‘quvchilarda badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish uchun biz quyidagi **"PIRLS-Tahlil"** metodikasini taklif etamiz:

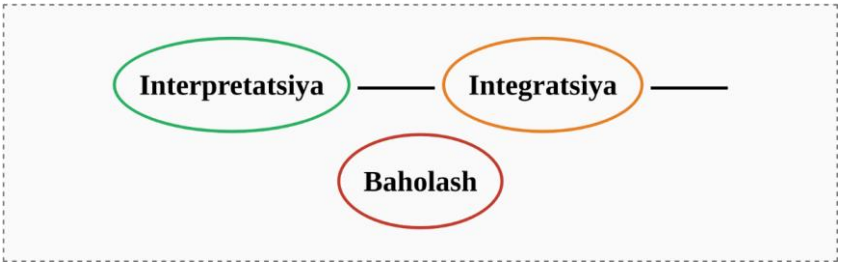
1. Matn bilan ishlashning "Sinfiy" bosqichi**:** O‘qituvchi o‘quvchilarga asarni o‘qib bergach, an’anaviy "Nima bo‘ldi?" savoli o‘rniga, "Nima uchun shunday bo‘ldi?" yoki "Siz qahramon o‘rnida bo‘lsangiz nima qilar edingiz?" kabi muammoli savollarni berishi lozim. Bu o‘quvchini matnning chuqur qatlamlariga olib kiradi.

2. "Interpretatsiya jadvali" bilan ishlash. O‘quvchilarga matnning ma’lum bir qismi beriladi va ular quyidagi jadvalni to‘ldiradilar:

Qahramon harakati	**Mening munosabatim**	**Muallifning maqsadi**
Zaynabning qushlarga don berishi	U juda mehribon qiz	Insoniylikni ulug‘lash

3. Badiiy tasvir vositalari tahlili. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun "metafora" yoki "epitet" tushunchalari murakkab bo‘lishi mumkin. Ammo PIRLS talabi bo‘yicha, ular "Muallif nima uchun 'quyosh kulib boqdi' deb yozgan?" degan savolga javob bera olishlari kerak.

Bu kompetensiya o‘quvchida obrazli tafakkurni shakllantiradi.

2-rasm. Badiiy matnni tahlil qilishning mantiqiy zanjiri.

PIRLS asosida tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda asosi muammo — o‘quvchilarning mustaqil fikrini ifodalashga qiynalishidir. O‘zbek maktablarida o‘quvchilar ko‘pincha "Tayyor javob"ni yodlashga o‘rgatilgan. PIRLS esa "Nima uchun?" savoliga kamida ikkita dalil keltirishni so‘raydi.

Olib borilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, darslarda "Venn diagrammasi", "FSMU" texnikasi va "Sinkveyn" kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tahliliy ko‘nikmalarini 30-35% ga oshiradi. Ayniqsa, badiiy asardagi ziddiyatli (konfliktli) vaziyatlarni tahlil qilish o‘quvchining hayotiy kompetensiyalarini ham boyitadi [3].

Xulosa qilib aytganda, PIRLS talablari asosida badiiy asar tahlili kompetensiyasini shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchisini kelajakda axborot bilan ishlay oladigan, tanqidiy fikrlovchi shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Quyidagi amaliy tavsiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish lozim:

1. O‘qish darslarida faqat matn mazmunini so‘rashdan voz kechib, interpretatsion savollarga ko‘proq vaqt ajratish.

2. Har bir badiiy asar tahlilida muallif uslubi va tasvir vositalarining rolini tushuntirish.

3. O‘quvchilarni matndan dalil (argument) keltirishga o‘rgatish.

4. Darsliklardagi topshiriqlarni PIRLS formatidagi testlar bilan boyitish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. PIRLS 2021 Assessment Framework. Lynch School of Education, Boston College. – 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent: 2021.

3. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2018.

4. G‘ulomova N. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini oshirish. – Samarqand: 2020.